

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

Σκέψεις με αφετηρία τὸ προσωπικό του ἀρχεῖο

Τὸ ἀρχεῖο καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Ἐλευθερίου Πρεβελάκη περιῆλθαν στὸ Κέντρο Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ (ΚΕΙΝΕ) μὲ πρωτοβουλία τῆς συντρόφου τῆς ζωῆς του Λιλῆς. Ἔτσι, τὰ κατάλοιπά του βρίσκονται στὸ χῶρο ποὺ ὁ ἴδιος τόσο μόχθησε νὰ τὸν ἀναδείξει σὲ ὑπολογίσιμη ἐρευνητικὴ μονάδα.

Ἐδῶ θὰ γίνῃ λόγος μόνο γιὰ τὸ ἀρχεῖο του. Ἡ καταγραφή του ἔχει σχεδὸν ὀλοκληρωθεῖ. Ἀπομένει ἡ ταξινόμηση καὶ ἡ μηχανογραφικὴ ἐπεξεργασία τῶν σχετικῶν δελτίων. Σύντομα, ἐπομένως, τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐλευθερίου Πρεβελάκη θὰ δοθεῖ στὴν ἐρευνα.

Δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς νὰ παρουσιαστῇ ἀναλυτικὰ τὸ ἀρχεῖο. Θὰ προσπαθῶ μόνο νὰ διατυπώσω κάποιες σκέψεις γιὰ τὸ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ, σὲ συνδυασμὸ φυσικὰ καὶ μὲ ἄλλες μαρτυρίες, γιὰ νὰ σκιαγραφηθεῖ ἡ προσωπικότητα τοῦ Πρεβελάκη, ἀπὸ τὰ πρῶτα του χρόνια ὡς τὸ θάνατό του.

Ὁ Ἐλευθέριος Πρεβελάκης γεννήθηκε στὸ Ρέθυμνο τὸ 1919. Ἐνα χρόνο πρὶν, ὁ πατέρας του Γεώργιος τοῦ Ἀλεβίζου, πρῶην ὑπάλληλος στὸ Εἰρηνοδικεῖο καὶ Πρωτοδικεῖο Ρεθύμνης, εἶχε διοριστεῖ γραμματέας τῆς Μοναστηριακῆς Ἐπιτροπείας Ρεθύμνης. Σῶζονται ἔγγραφα σχετικά μὲ τὴν ἐπαγγελματικὴ κ.λπ. σταδιοδρομία τοῦ Γ. Πρεβελάκη: ἐκλογικὰ του βιβλιάρια, πιστοποίηση (1912) ὅτι εἶναι κάτοχος διπλογραφίας ἢ ὅτι πέτυχε (1909) στίς ἐξετάσεις γιὰ συμβολαιογράφος. Σῶζεται, ἐπίσης, τὸ ἀπολυτήριον (1895) τῆς συζύγου του Εἰρήνης, τὸ γένος Φραγκιαδάκη, ἀπὸ τὴ Δημοτικὴ Σχολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρθενωγαγείου Ρεθύμνης. Μαζί ἀπέκτησαν τέσσερις γιούς: τὸν Νίκο, τὸν Παντελῆ, τὸν Λευτέρη καὶ τὸν Γιώργο.

Ὁ Ἐλευθέριος Πρεβελάκης φοιτᾷ στὸ Γυμνάσιο Ρεθύμνου. Πολλὰ ἀπὸ τὰ βιβλία τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν, τοῦ ἴδιου καὶ τῶν ἀδελφῶν του, τὰ κράτησε καὶ ἔτσι πέρασαν στὴ βιβλιοθήκη του. Μόλις ἀποφοιτᾷ, τὸ 1937, ἐγγράφεται, ὕστερα ἀπὸ ἐξετάσεις ὅπου πρῶτευσε, στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Εἶχε πετύχει συγχρόνως καὶ στὴ Νομικὴ Σχολή. Στὰ πρῶτα δύο χρόνια διδάσκεται γενικὰ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ μαθήματα. Φύλαξε μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες του ἐργασίες ὅταν ἦταν δευτεροετὴς φοιτητής: “ Ἀνάλυσις τοῦ ‘Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων’ τοῦ Ἀριστοτέλους”, 60 σ. Στὸ ἀρχεῖο,

επίσης, βρίσκονται πολλές σημειώσεις από μαθήματα που παρακολούθησε ή από την ανάγνωση των σχετικών μ' αυτά βοηθημάτων. Από το τρίτο έτος ακολουθεί το Ιστορικό και Αρχαιολογικό Τμήμα. Συμμετέχει ενεργά στα φροντιστήρια του Νικ. Βλάχου και του Διον. Ζακυθινού, όπου, κατά τη δική του μαρτυρία, “του δόθηκε ή ευκαιρία να μυηθεί στην ιστορική μέθοδο και να γράψει τα πρώτα του ιστορικά δοκίμια”. Αποφοιτά τον Απρίλιο του 1943. Για να διατηρήσει, όπως φαίνεται, τη φοιτητική του ιδιότητα, εγγράφεται άμέσως μετά στη Νομική Σχολή του ίδιου Πανεπιστημίου.

Από το 1940 είχε, μετά από διαγωνισμό, διοριστεί ταξινόμος στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ). Η υπαλληλική του ιδιότητα του κάλυψε οικονομικές ανάγκες και φαίνεται ότι του επέτρεψε να εξασφαλίσει κάποια βοηθήματα που χορηγούνταν, στους δύσκολους αυτούς χρόνους, στους εργαζομένους στο δημόσιο (π.χ. δελτία διανομής τροφίμων, κ.λπ.).

Στα ΓΑΚ είχε την ευκαιρία να μελετήσει αρχεία της νεότερης ελληνικής ιστορίας και ειδικότερα να συλλέξει το υλικό που αποτέλεσε τη βάση για τη μετέπειτα διδακτορική του διατριβή *Η εκστρατεία του Ιμπραήμ Πασά εις την Αργολίδα* (έγκρίθηκε από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1949 και λίγο μετά δημοσιεύτηκε). Μέντοράς του κι εδώ ο Δ. Ζακυθινός, διευθυντής τότε των ΓΑΚ. Σ' ένα του υπόμνημα ο Πρεβελάκης αναφέρει ότι πολλά αποκόμισε και από “το φιλικόν σεμινάριον το όποιον ο κ. Μιχαήλ Σακελλαρίου, ήδη καθηγητής της ιστορίας εις την Φιλοσοφικήν Σχολήν του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, είχε οργανώσει εις τα Γενικά Αρχεία του Κράτους κατά τα έτη 1942-1944”.

Άμέσως μετά την Κατοχή ο Πρεβελάκης προσπαθεί να φύγει για σπουδές στο εξωτερικό. Δεν καρποφορεί τελικά, το 1945, ή προσπάθειά του να καταλάβει, με τη μεσολάβηση του Αρχιεπισκόπου Αμερικής Αθηναγόρα, επιστημονική ή εκπαιδευτική θέση στις ΗΠΑ. Το 1946, όμως, το Βρετανικό Συμβούλιο του χορηγεί ενός έτους υποτροφία για σπουδές στην Οξφόρδη. Γράφεται στο Κολλέγιο Oriel της Οξφόρδης και με την καθοδήγηση του B. H. Sumner μελετά τις αγγλοελληνικές σχέσεις κατά τον 19ο αιώνα και, ιδιαίτερα, τη βρετανική πολιτική προς την Ελλάδα κατά τη μεταπολίτευση του 1862. Η υποτροφία παρατάθηκε άλλον ένα χρόνο και του επέτρεψε να ολοκληρώσει τις σπουδές του και, κυρίως, να συνεχίσει τις έρευνές του στα αρχεία του Public Record Office, του Βρετανικού Μουσείου και άλλου. Ολοκληρώνει, έτσι, τη μελέτη του “British Policy towards the Change of Dynasty in Greece, 1862-1863”, με την οποία πήρε το δίπλωμα του Bachelor of Letters. Συγχρόνως, επισημαίνει σειρές εγγράφων, δημοσιευμένων και μή, που αφορούν στη νεότερη ελληνική ιστορία.

Επισημάνθηκαν στο αρχείο δελτία και σημειώσεις που κράτησε αυτή την περίοδο, όπου αναγράφονται και σκέψεις για πιθανές νέες έρευνες και μελέτες

Ὁ Ἐλευθέριος Πρεβελάκης στὴν Ὁξφόρδη, 1946.

Ὁ Ἐλευθέριος Πρεβελάκης καὶ οἱ ἐρευνητὲς τοῦ Κέντρου, 1983.

στο μέλλον. Τόσο τὰ μαθήματα πού παρακολούθησε όσο και τὸ θέμα τῆς ἀγγλικῆς του διατριβῆς δείχνουν τὴν προτίμησή του γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἱστορία, πού κυριαρχοῦσε τότε στοὺς ἐλληνικοὺς ἀλλὰ καὶ σὲ πολλοὺς δυτικοευρωπαϊκοὺς ἀκαδημαϊκοὺς κύκλους. Δὲν φαίνεται νὰ ἀσχολήθηκε, συστηματικὰ τουλάχιστον, μὲ ἄλλα ἱστορικὰ ρεύματα πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ κερδίζουν ἔδαφος στὴ μεταπολεμικὴ Ἀγγλία καὶ Γαλλία. Ἐνδεικτικὰ γιὰ τὰ παραπάνω εἶναι ὅσα περιέχονται στὸν φάκελλο μὲ τὸν τίτλο “Μελέται-Ἔρευνα Ἀγγλίας 1946-48”.

Μὲ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἑλλάδα (Δεκέμβριος 1948), ὑπηρετεῖ τὴ στρατιωτικὴ του θητεία. Παντρεῦεται τὸ 1951 τὴν Λιλὴ Λεοντοπούλου, συμφοιτήριά του στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν. Φαίνεται ὅτι λίγα ζευγάρια ἔζησαν τόσο ἁρμονικά. Ἡ Λιλὴ Πρεβελάκη ἄσκησε τὴ δημοσιογραφία κυρίως στὴν *Καθημερινή*. Ἦταν συγκινητικὴ ἡ προσπάθειά της νὰ διασώσει, ἀμέσως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Πρεβελάκη, τὰ κατάλοιπά του. Ὁ πρόωρος θάνατός της (25.12.1996) δὲν μᾶς ἐπέτρεψε νὰ συμπληρώσουμε, μὲ προφορικές μαρτυρίες, πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρωτηματικά μας κατὰ τὴν καταγραφή τοῦ ἀρχείου καὶ τὴ σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητάς τοῦ Πρεβελάκη.

Στὸ διάστημα 1951-1962 ὁ Πρεβελάκης εἶναι καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὸ Κολλέγιο Ἀθηνῶν τοῦ Ψυχικοῦ. Φύλαξε ἐπιμελῶς κείμενα καὶ σημειώσεις τῶν παραδόσεών του, ἐργασίες μαθητῶν, βαθμολόγια, πρακτικὰ συνεδριάσεων τῶν καθηγητῶν, ποικίλο ὑλικὸ ἀπὸ ἐκπαιδευτικὲς ἐκδρομές, κ.λπ. Ὅλα τὰ στοιχεῖα συνηγοροῦν ὅτι μὲ τὸν τρόπο πού δίδασκε ἱστορία δημιουργοῦσε ἐρευνητικὰ ἐνδιαφέροντα στοὺς μαθητές, τοὺς ἔφερνε σ' ἐπαφὴ μὲ πηγές καὶ βοηθήματα, τοὺς ἀσκοῦσε στὴ συγγραφὴ μικρῶν ἱστορικῶν πραγματειῶν. Τὸ Κολλέγιο, ἐξάλλου, διέθετε ἀπὸ τότε τὴν ἀπαραίτητη δομὴ γιὰ παρόμοια ἐγχειρήματα· ἡ συμβολὴ τοῦ Πρεβελάκη στὴν ὁργάνωση τῆς βιβλιοθήκης του φαίνεται ὅτι ἦταν σημαντικὴ. Ὁ ἴδιος, δίδαξε, ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς, ἱστορία τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ κ.ἄ.· μεταξὺ τῶν πολλῶν ὁμιλιῶν του στοὺς μαθητές τοῦ Κολλεγίου, ἅς ἀναφερθεῖ αὐτὴ γιὰ τὰ νομίσματα τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Συνέταξε, ἐπίσης, μέθοδο διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας γιὰ τὶς ἀνώτερες τάξεις. Ἀπὸ τὸ 1961 ἦταν προϊστάμενος τοῦ τμήματος Ἱστορίας.

Μὲ τὸ Κολλέγιο διατήρησε στενὲς σχέσεις καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησή του, τὸ 1962. Ἦταν ἀπὸ τὸ 1968 μέλος καὶ τὸ 1974 ἀντιπρόεδρος τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, καὶ πρόεδρος τοῦ παιδαγωγικοῦ συμβουλίου (1968-1973). Τὸ 1969 δημοσίευσε μαζί μὲ τοὺς συναδέλφους του καθηγητές Β. Μοσκόβη, Δ. Μονογυιὸ καὶ Γ. Φυλακτόπουλο τὸ *Συντακτικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, τ. Α' (Καθαρεύουσα). Οἱ ἴδιοι ἐξέδωσαν, τὸ 1976, καὶ τὸ *Συντακτικὸ τῆς Δημοτικῆς*.

Ἐνῶ ὑπηρετοῦσε στὸ Κολλέγιο, εἶχε πάρει, τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1959-1960,

ἄδεια ἄνευ ἀποδοχῶν καὶ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ Βασιλικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν (τὸ μετέπειτα ΕΙΕ) γιὰ νὰ μελετήσῃ τὸ κρητικὸ ζήτημα τῆς περιόδου 1895-1898, καθὼς καὶ τὸν ἐλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897. Ἡ μελέτη αὐτή, ποὺ φαίνεται ὅτι τὸν ἀπασχόλησε καὶ ἄλλες φορὲς ἔκτοτε, εἶναι, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Κρητικὴ ἐπανάσταση τῶν ἐτῶν 1895-1896, σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁλοκληρωμένη καὶ θὰ ἄξιζε νὰ δημοσιευτεῖ. Στὸ μεταξύ, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1958, ἐντόπισε στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου σειρὲς κοινοβουλευτικῶν ἐγγράφων (κυανῶν βιβλίων) σχετικῶν μὲ τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία. Λίγο ἄργότερα διαπίστωσε ὅτι συλλογὲς βρεταννικῶν ἐμπιστευτικῶν ἐντύπων γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπόκεινταν στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη καὶ τὸ ἀρχεῖο Finlay (στὴ Βρεταννικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν). Τὴ συσχέτιση τῶν κυανῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐμπιστευτικῶν ἐντύπων ἐπιχείρησε στὸ δημοσίευσμά του *Τὰ βρεταννικὰ κοινοβουλευτικὰ ἔγγραφα καὶ ἡ νεώτερη ἐλληνικὴ ἱστορία, 1801-1960* (Θεσσαλονίκη 1960, παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ *Ἑλληνικά*). Ἡ φιλία καὶ στενὴ συνεργασία μὲ τὸν Ἀγγλο ἱστορικὸ καὶ καθηγητὴ Douglas Dakin, μελετητὴ τῆς νεότερης ἐλληνικῆς ἱστορίας, ὑπῆρξε πολὺτιμη γιὰ ὅλες τὶς ἀναζητήσεις τοῦ Πρεβελάκη στὰ βρεταννικὰ ἀρχεῖα.

Ὁ Πρεβελάκης, ἂν καὶ τὸ ἐπιδίωξε, δὲν μπόρεσε νὰ γίνῃ πανεπιστημιακὸς δάσκαλος πρὶν τὸ 1975· ἀλλὰ καὶ τότε, ὅπως θὰ ἀναφερθεῖ παρακάτω, δὲν κατέλαβε τὴν θέση γιὰ τὴν ὁποία εἶχε παμψηφεῖ ἐκλεγεῖ. Τὸ 1955-1956 διαφάνηκε μιὰ προοπτικὴ, ποὺ τελικὰ δὲν εὐοδόθηκε, νὰ καταλάβῃ στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Leiden τῆς Ὁλλανδίας τὴν ἔδρα ποὺ κατεῖχε ἡ Σοφία Ἀντωνιάδου, πρὶν ἀναλάβῃ τὴ διεύθυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας.

Τὴν πρώτη, ὥστόσο, ἐμπειρία τῶν ἀνταγωνισμῶν καὶ ἰσορροπιῶν στὸ ἐλληνικὸ πανεπιστήμιο ἔζησε ὁ Πρεβελάκης ὅταν ὑπέβαλε (1960) ὑποψηφιότητα γιὰ τὴν ἔδρα τῆς Ἱστορίας Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἐκλέχτηκε (1961) ὁ Μανούσος Μανούσας.

Τὸ 1962 ἐκλέγεται διευθυντὴς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ (ἀπὸ τὸ 1966 μετονομάζεται σὲ KEINE) τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν μὲ τὸ ὁποῖο κυριολεκτικῶς θὰ ταυτισθεῖ τὸ ὑπόλοιπο τῆς ζωῆς του. Ὁ Πρεβελάκης ἀναπροσανατολίζει τὶς ὥς τότε δραστηριότητες τοῦ ΙΑΝΕ καὶ τὸ μετατρέπει σ' ἓνα κέντρο τεκμηρίωσης μὲ εὐρωπαϊκὲς προδιαγραφές. Δίνει κυρίως ἔμφαση στὴ δημιουργία ἐξειδικευμένης βιβλιοθήκης, στὴ σύνταξη ἱστορικῆς βιβλιογραφίας γιὰ τὸ νεότερο ἐλληνισμὸ καὶ στὴ συγκέντρωση σὲ μικροταινίες ξένων ἀρχειακῶν πηγῶν ποὺ περιέχουν πληροφορίες γιὰ τὴ μετὰ τὸ 1821 ἐλληνικὴ ἱστορία. Συντάσσει ὁ ἴδιος λεπτομερὴ κανονισμὸ βιβλιογραφίας (230 σ.) γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀποδελτιωθοῦν καὶ εὐρετηριαστοῦν τὰ βιβλιογραφούμενα δημοσιεύματα. Μὲ ἐπιμονὴ ζητᾷ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία κάθε χρόνο τὰ ἀναγκαῖα χρηματικὰ ποσὰ γιὰ τὴν παραγγέλια μικροταινιῶν.

Ἐκεῖ πού ἄλλοι μετροῦσαν καί τὸν ἐλάχιστο χρόνο γιὰ νὰ προετοιμάσουν γρήγορα ὅ,τι θὰ τοὺς ἐξασφάλιζε τὴν ἄνοδο καί τὴν προβολή, ὁ Πρεβελάκης ἀφιέρωνε μῆνες πολλοὺς γιὰ νὰ δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις ὥστε νὰ εἶναι ἐνιαία ἡ μεθοδολογικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ὑλικοῦ στὰ ἔργα ὑποδομῆς. Τελικὰ συγκεντρώθηκαν στὸ KEINE σὲ μικροταινίες, καὶ ἔτσι ἔγιναν προσιτὰ στοὺς ἐρευνητές, ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀγγλικά, γαλλικά, γερμανικά καὶ αὐστριακά διπλωματικά ἔγγραφα (κυρίως ἐκθέσεις πρεσβευτῶν καὶ προξένων) πού ἀφοροῦν στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰώνα.

Οἱ παραγγελίες προσαρμόζονταν ἐνίοτε στὶς ζητήσεις τῆς ἐρευνας. Γιὰ παράδειγμα, δόθηκε προτεραιότητα στὴν προμήθεια ξένου ἀρχεῖου ὑλικοῦ γιὰ τὴν Κατοχή, ὅταν, μετὰ τὸ 1974, αὐξήθηκαν τὰ αἰτήματα γιὰ τὴ μελέτη μὲ πολλὰ τεκμήρια τῆς κρίσιμης αὐτῆς περιόδου. Παραγγέλθηκαν, μάλιστα, ὄχι μόνον οἱ σχετικοὶ φάκελοι ἀπὸ τὰ βρεταννικά ἀρχεῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχεῖα τῶν γερμανικῶν καὶ ἰταλικῶν μονάδων πού ἔδρασαν στὶς ἐλληνικὲς περιοχές. Ἐπιπλέον, καταρτίστηκε νέο πρόγραμμα γιὰ τὴν ἀναλυτικὴ καταγραφή ὅλων τῶν γεγονότων τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου πού ἀφοροῦσαν στὴν Ἑλλάδα. Παράλληλα μὲ τὴ συλλογή, ἐπιχειρήθηκε, μὲ εἰδικὰ προγράμματα, ἡ ἐπεξεργασία τοῦ μικροφωτογραφηθέντος ὑλικοῦ εἴτε μὲ τὴ σύνταξη ἐπιτομῶν (περιλήψεων) γιὰ κάθε ἔγγραφο ἢ μὲ τὴν κατάρτιση περιγραφικῶν καταλόγων. Ἔχουν ἐκδοθεῖ τέσσερις τόμοι ἐπιτομῶν μὲ ἔγγραφα τοῦ Foreign Office γιὰ τὴν Ἑλλάδα τῶν ἐτῶν 1828-1839. Ἐκτὸς τῶν ἐπιτομῶν καὶ τῶν περιγραφικῶν καταλόγων, ὁρισμένες ἐνότητες ἐγγράφων ἀποφασίστηκε νὰ ἐκδοθοῦν *in extenso* (ἔγγραφα τῆς μεγάλης Κρητικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1866-1869, τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γ. Ψύλλα, τὸ ἀρχεῖο Ἰ. Κωλέττη, οἱ ἐκθέσεις τοῦ Ἀγγλοῦ προξένου στὴν Πρέβεζα W. Meyer, κώδικας τοῦ Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ). Γιὰ ὅλες, ἐξάλλου, τίς δραστηριότητες τοῦ KEINE ὑπάρχει ἡ ἐντυπὴ μαρτυρία καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Πρεβελάκη.

Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τοῦ προσωπικοῦ τοῦ KEINE, ἡ τελειομανία τοῦ Πρεβελάκη καὶ ἄλλες, ἐνδεχομένως, αἰτίες πού φαίνεται ὅτι ἔχουν σχέση μὲ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐρευνας στὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐπέτρεψαν ταχύτερους ρυθμούς. Στὶς 19.3.1981 ὁ Πρεβελάκης ζήτησε ἀπὸ τὴ Γενικὴ Γραμματεία τῆς Ἀκαδημίας γενναία αὐξηση τοῦ προσωπικοῦ τοῦ KEINE, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐπιταχύνει τὰ προγράμματα ὑποδομῆς καὶ συγχρόνως νὰ συστήσει “συνθετικὲς” ὁμάδες ἐργασίας. Ἡ αὐξηση αὐτὴ δὲν ἐπιτεύχθηκε.

Ὁ Πρεβελάκης μ' ὅλα αὐτὰ τὰ προγράμματα ὑποδομῆς ἤθελε νὰ δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις πού θὰ ἐπέτρεπαν μιὰ λιγότερο ὑποκειμενικὴ προσέγγιση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐνάντια στὶς ποικίλες ἰδεολογικὲς χρήσεις καὶ καταχρήσεις στὶς ὁποῖες εἶχαν ἐπιδιοθεῖ οἱ νικητὲς καὶ οἱ ἡττημένοι τοῦ ἐμφυλίου. Γιὰ τὰ ἐλληνικὰ ἐρευνητικὰ δεδομένα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 οἱ στόχοι αὐτοὶ ἦταν ἀσφαλῶς πρωτοποριακοί: δὲν συνιστοῦσαν ἀπλῶς μιὰ ἀπόπειρα νὰ ἐφαρμοστοῦν μεθοδικὰ καὶ ἐδῶ οἱ κατακτήσεις στὸν τομέα τῆς ἱστορικῆς ὑποδομῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀλλὰ, ἐπὶ πλέον, τὸ ἐγχείρημα νὰ διατε-

θοῦν στοὺς Ἕλληνες ἐρευνητὲς ὅλα τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν καὶ ὄχι μόνον τὰ ἐπιλεγμένα “σημαντικά”.

Οἱ δημοσιευμένες ἐτήσιες ἐκθέσεις τῶν πεπραγμένων τοῦ KEINE καὶ ἡ ἐπίσημη ἀλληλογραφία του ἀποτελοῦν μιὰ πρώτη πηγή γιὰ νὰ ἀνιχνευθοῦν ὅλες οἱ παραπάνω προσπάθειες. Ὡστόσο, στὸ ἀρχεῖο τοῦ Πρεβελάκη ὑπάρχουν διάσπαρτες σχετικὲς μαρτυρίες ποὺ δείχνουν τὸ μέγεθος τῆς προσωπικῆς ἐμπλοκῆς.

Ἐπέμεινα στὸν αὐστηρὸ χαρακτήρα ὑποδομῆς ποὺ εἶχαν ὅλα τὰ προγράμματα τοῦ KEINE. Ὁ Πρεβελάκης δὲν ἐπιδίωξε νὰ παρέμβει τὸ Κέντρο μὲ τὶς δικές του ἐρμηνευτικὲς προτάσεις στὰ μείζονα ἱστοριογραφικὰ προβλήματα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, στὴν ἐρμηνεία τοῦ 1821, γιὰ παράδειγμα, ὅπου συνέκλιναν πολλὰ ἀπὸ τὰ ὑπὸ ἐπεξεργασία τεκμήρια. Ὁ ἴδιος, ὅπως τὸ ἔδειξε καὶ μὲ τὶς δικές του μελέτες καὶ τὴν ὅλη του ἐπιστημονικὴ παρουσία, θέλησε νὰ ἀποφύγει τὶς ἀντιπαραθέσεις ποὺ σὲ μιὰ πολωμένη κοινωνία ἦταν ἀναπόφευκτες καὶ δὲν κρατιοῦνταν συνήθως στὸ ἐπιστημονικὸ πεδίο ἀλλὰ προσωποποιοῦνταν καὶ χρωματίζονταν πολιτικά. Οἱ χαμηλοὶ τόνοι, ἐξάλλου, χαρακτηρίζαν ὅλη του τὴ συμπεριφορὰ.

Τὸ 1965-1966 ὁ Πρεβελάκης διεκδικεῖ τὴν ἔδρα τῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὴν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, θέση ποὺ κατεῖχε προηγουμένως ὁ Δ. Ζακυθινός. Κύριος συνυποψήφιος ἦταν ὁ Ἑμμανουὴλ Πρωτοψάλτης, ὑφηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ διευθυντὴς τῶν ΓΑΚ. Οἱ ψῆφοι τῶν ἐκλεκτόρων μοιράστηκαν (6 πρὸς 6) καὶ δὲν ἐκλέχτηκε κανεὶς. Παρόλα αὐτά, ἀνατέθηκε ἡ διδασκαλία στὸν Πρωτοψάλτη, γεγονὸς ποὺ ἀνάγκασε τὸν Πρεβελάκη νὰ προσφύγει στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας. Ἡ ἐπελθοῦσα, ὥστόσο, δικτατορία τῶν συνταγματαρχῶν φαίνεται ὅτι ὁδήγησε τὸν Πρεβελάκη στὸ νὰ ἀποσύρει τὴν προσφυγή. Γιὰ τὴ δοκιμασία αὐτή, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλες τὶς ἄλλες ὑποψηφιότητες, τὸ ἀρχεῖο περιέχει πλούσιο καὶ ποικίλο ὕλικό.

Ἐνα χρόνο μετὰ τὴν πτώση τῆς δικτατορίας, τὸ 1975, ὁ Πρεβελάκης ὑποβάλλει ὑποψηφιότητα γιὰ τὴν ἔδρα τῆς Ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ἐκλέγεται ὁμόφωνα στὶς 6.2.1976. Εἶχαν ὅμως στὸ μεταξὺ προκύψει σοβαρὰ προβλήματα ὑγείας (ἀνεπάρκεια τῆς στεφανιαίας). Θὰ μπορούσε νὰ εἶχε ὀρκιστεῖ καί, ὅπως ὁποιοσδήποτε ἄλλος, νὰ φροντίσει τὴν ὑγεία του μὲ μιὰ ἄδεια, καὶ νὰ ἀναλάβει μετὰ τὰ καθήκοντά του. Προτίμησε νὰ παραιτηθεῖ στὶς 2.9.1976. Φοβόταν, ὑπερβολικὰ θὰ λέγαμε ἐμεῖς, ὅτι δὲν θὰ μπορούσε, μὲ κλονισμένη ὑγεία, νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ ρόλο του, ὅπως φυσικὰ αὐτὸς τὸν φανταζόταν: εἶχε ἤδη σχεδιάσει, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐκλογῆς, πῶς θὰ ὀργάνωνε, μὲ βάση τὴν ἐμπειρία τοῦ KEINE, τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Ἱστορ. Σπουδαστηρίου τῆς Φιλοσ. Σχολῆς, καὶ εἶχε ἤδη ἐτοιμάσει τὸ πρῶτο μάθημα τῶν παραδόσεών του (γιὰ τὴν καποδιστριακὴ περίοδο).

“Υστερα από την οδυνηρή αυτήν απόφαση, τὸ ΚΕΙΝΕ καὶ τὰ προγράμματά του θὰ τὸν ἀπασχολήσουν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Διευθυντὴς ὡς τὸ 1980 καὶ στὴ συνέχεια ἄμισθος ἐπιστημονικὸς συνεργάτης συμβάλλει μὲ τὶς γνώσεις του καὶ τὴν πείρα του σ’ ὅ,τι πραγματοποιεῖται στὸ Κέντρο αὐτό. Πολλὰ τοῦ ὀφείλουν ὅσοι εἶχαν τὴν τύχη νὰ συνεργαστοῦν περισσότερο μαζί του. Δὲν ἦταν μόνον ὅσα ὑπέδειξε ἢ συζήτησε μαζί μας. Ἦταν καὶ κάτι περισσότερο: τὸ παράδειγμα ἐργατικότητας, ὑπευθυνότητας καὶ μεθοδικότητας ποὺ καθημερινὰ βλέπαμε. Πρωινὰ ὁλόκληρα γιὰ νὰ διευκρινιστεῖ ἓνα τοπωνύμιο ἢ κάποιος ὅρος τῶν ἐγγράφων ἢ γιὰ νὰ διορθωθοῦν σωστὰ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια ἑνὸς δημοσιεύματος. Χρόνος ἀπεριόριστος γιὰ νὰ σχεδιαστοῦν καὶ νὰ λειτουργήσουν ἀσφαλῶς τὰ προγράμματα ὑποδομῆς. Ἕνας σχολαστικισμὸς σὲ πρῶτο ἐπίπεδο ποὺ ὅμως εἶναι σωτήριος, ὅταν πρόκειται νὰ ταξινομηθοῦν πολλὲς χιλιάδες βιβλιογραφικῶν ἢ ἄλλων δεδομένων.

Στὶς ἀτομικὲς του ἐργασίες ὁ Πρεβελάκης ἐξαντλοῦσε ὅλες τὶς διαθέσιμες πηγές καὶ τὰ βοηθήματα πρὶν ὁριστικοποιήσει τὰ κείμενά του. Τὰ πάμπολλα δελτία ποὺ σώζονται στὸ ἀρχεῖο του, οἱ ἐπανειλημμένες γραφές τῶν ἐργασιῶν του, ποὺ ὅλες τὶς φύλαξε μαζί μὲ τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια, εἶναι μικρὲς μόνον ἐνδείξεις τῆς ὅλης του συγγραφικῆς προσπάθειας. Ὁ Πρεβελάκης ἦταν δημοτικιστὴς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του. Τὴν καθαρεύουσα τὴ χρησιμοποιοῦσε μόνο στὴν ὑπηρεσιακὴ του ἀλληλογραφία ἢ ὅταν οἱ περιστάσεις τὸ ἐπέβαλλαν.

Ἄν ἀποτιμήσουμε τὸ ἔργο τοῦ Πρεβελάκη μόνον ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες μελέτες του, οἱ ὁποῖες καὶ πολλὲς εἶναι καὶ ὑψηλὴ ἡ ποιότητά τους, χάνουμε καὶ μιὰν ἄλλη διάσταση τῆς ἐπιστημονικῆς του προσφορᾶς ποὺ, ὅπως προσπάθησα νὰ δείξω, ἀφορᾷ στὴ συγκρότηση ἑνὸς ἐρευνητικοῦ κέντρου τεκμηρίωσης, τὸ ὁποῖο κύριο σκοπὸ εἶχε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ σύνολο τῶν ἐρευνητῶν. Σ’ αὐτὰ ἄς προστεθοῦν, γιὰ τὸ ξεχνᾶμε, ὅσα ὁ καθένας προσφέρει, καὶ ὁ Πρεβελάκης πρόσφερε πολλὰ, στὸ χῶρο, μικρὸ ἢ μεγάλο, ποὺ κινούμαστε. Κι αὐτὰ δὲν καταγράφονται παρὰ μόνον στὴ μνήμη καὶ τὴν καρδιά μας.

Ἀνέφερα τὴν ὑψηλὴ ποιότητα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Πρεβελάκη. Θὰ ἤθελα νὰ σταθῶ λίγο σ’ αὐτὴν πρὶν τελειώσω τὴ σύντομη αὐτὴ σκιαγράφηση. Στὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ γιὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Ἀργολίδα(1949), εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ χρησιμοποιοῦν τὶς αἰγυπτιακὲς πηγές καὶ τὴν Εἰκονογραφία τοῦ 21 τῶν Μακρυγιάννη-Ζωγράφου. Στὴν ἀγγλικὴ διδακτορικὴ του διατριβὴ γιὰ τὴ βρετανικὴ πολιτικὴ σχετικὰ μὲ τὴν ἀλλαγὴ δυναστείας στὴν Ἑλλάδα τὸ 1862- 63 (1953), ἔχει τόσο ἐξαντλήσει τὶς διαθέσιμες ἀρχειακὲς πηγές καὶ δώσει συνθετικὰ τὴν πολυπλοκότητα τῶν διπλωματικῶν ἐνεργειῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων στὸ ζήτημα αὐτό, ὥστε θὰ ἦταν οὐσιαστικὴ παράλειψη γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς περιόδου νὰ μὴ τὴν ἔχει σοβαρὰ συμβουλευτεῖ. Οἱ πολλὰ-πλὲς μελέτες του γιὰ τὸ κρητικὸ ζήτημα ἀποτελοῦν οὐσιαστικὴ συμβολή, ἐνῶ

ἄλλες, ὅπως γιὰ τὴ χάραξη τῶν ἐλληνοτουρκικῶν συνόρων, τὴν ἐγκύκλια ἐπιστολὴ τοῦ Καποδίστρια κ.ἄ. ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα γραφῆς. Τὸ ἴδιο συμβαίνει μὲ τὰ τεκμήρια ποὺ ἐξέδωσε.

Ἀναμφίβολα ὁ Πρεβελάκης εἶναι ἀπὸ τοὺς καλύτερος ἱστορικοὺς τῆς γενιᾶς του. Δὲν εἶναι εὐρύτερα γνωστὸς γιὰτὶ ὑπηρέτησε κυρίως τὴν πολιτικὴ καὶ διπλωματικὴ ἱστορία ποὺ οἱ νεότεροι, καὶ δικαιολογημένα ὥς ἓνα βαθμὸ, θέλησαν νὰ καταδικάσουν γιὰ τὴ ρητορεία της καὶ τὸν ἐθνοκεντρισμὸ της. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία ποὺ ἔγραψε ὁ Πρεβελάκης δὲν εἶχε αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά, ποὺ τὰ εἶχαν ὁμως πολλοὶ ὁμότεχνοί του, καὶ τώρα ποὺ ἡ σημασία της ἐπανεκτιμᾶται, εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ξανασκύψουμε στὸ ἔργο του.

Ὁ ἴδιος ἐπιχείρησε κάποια ἀνοίγματα στὰ νέα ἱστοριογραφικὰ ρεύματα: δύο ἄρθρα του (προϊὸν ἀντίστοιχων ὁμιλιῶν) γιὰ τὴν Ποσοτικὴ Ἱστορία καὶ τὶς Γενικεύσεις στὴν Ἱστορία δείχνουν αὐτὲς του τὶς ἀνησυχίες. Παρόμοια θέματα ἀνέπτυξε σὲ ὁμιλίες-μαθήματα πρὸς τοὺς φοιτητὲς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν (4, 11 καὶ 18 Μαρτίου 1977) καὶ τοὺς φοιτητὲς τοῦ Τομέα Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης (Ρέθυμνο, 11 καὶ 12 Μαΐου 1981). Στὸ ἀρχεῖο του ὑπάρχει μιὰ εἰδικὴ δελτιοθήκη μὲ πολλὰ δελτία γιὰ θεωρητικὰ ἔργα τῆς λεγόμενης Νέας Ἱστορίας. Σχετικοὶ τίτλοι ἀνιχνεύονται καὶ στὴ βιβλιοθήκη του. Ὁ ἴδιος ἔλεγε ὅτι εἶχε συγκρίνει τὶς ἀπαινωτὲς ἐκδόσεις τῆς Μεσογείου τοῦ F. Braudel γιὰ νὰ ἐπισημάνει τὶς ἐκάστοτε ἀλλαγὲς ἢ προσθήκες. Σημείωνε, τὸ 1977, στὴν ἐρευνα τῆς ἐφημ. *Τὰ Νέα* γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ ξαναγράψουμε τὴν ἱστορία μας:

Διαπίστωση πρώτη: Οἱ ὁπαδοὶ τῆς ποσοτικῆς Ἱστορίας δὲν ἀρνοῦνται (ἢ τουλάχιστον δὲν ἀρνοῦνται πιά) τὴν ἀξία τοῦ ἐπὶ μέρους. Δίνουν ὁμως προτεραιότητα καὶ θεωροῦν μεγαλύτερης σημασίας τὸ γενικὸ, ὅπου ἀποκαλύπτονται οἱ δομὲς καὶ ὁ εὐρὺς παλμὸς τῆς Ἱστορίας.

Διαπίστωση δεύτερη: Οἱ ὁπαδοὶ τῆς παραδοσιακῆς Ἱστορίας δὲν ἀρνοῦνται τὴν ὑπαρξὴ “τυπικῶν” γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνονται ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν τάσεων ποὺ ἐπικρατοῦν σὲ μιὰ ἐποχὴ. Δίνουν ὁμως προτεραιότητα στὸ εἰδικό, στὸ ἐπὶ μέρους, μέσα στὸ ὁποῖο ὑπάρχει τὸ ἀτομικὸ δράμα καὶ ἡ προσωπικὴ εὐθύνη.

Ὁμολογεῖται ἐπομένως ἀπὸ ὅλους ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ πραγματικότητα τοῦ μέσου ὄρου καὶ ἡ πραγματικότητα τοῦ ἐπὶ μέρους.

Ὁ ἱστορικὸς χρέος ἔχει νὰ τίς ἐρευνήσει καὶ τίς δύο καί, ἀντλώντας τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τόσο ἀπὸ τὸ μακροσκοπικὸ πανόραμα τῆς πρώτης ὥς καὶ τὸ μικροσκοπικὸ δράμα τῆς δεύτερης, νὰ διατηρήσει στὸ ἔργο του καὶ τὸ σύνθετο χαρακτήρα τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου καὶ τὴν ἐνότητά του. Αὐτονόητον εἶναι ὅτι καὶ ἡ μέθοδος ποὺ θὰ ὀδηγήσει στὸ στόχο αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι σύνθεση μικτὴ. Ἡ μαγεία ποὺ ἀσκοῦν οἱ ἀριθμοὶ καὶ οἱ ποσοτικοὶ ὑπολογισμοί, καὶ ἀπὸ μόνοι τους καὶ σὰν κάτι καινούριο στὴν ἱστορικὴ ἐρευνα, δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάνει νὰ

ξεχάσουμε ότι στην ιστορία ούτε δυνατό ούτε θεμιτό είναι να γίνουν τα πάντα αντικείμενο μετρήσεων.

Στή νεοελληνική ιστοριογραφία ο τομέας που έχει δουλευτεί λιγότερο είναι αυτός που ονομάσαμε πραγματικότητα του μέσου όρου. Σ' αυτόν πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή, μέχρι να συγκεντρωθούν τα στοιχεία εκείνα που θα επιτρέψουν μια σύμμετρη σύνθεση.

Μπορεί όλα αυτά να φαίνονται σήμερα αυτονόητα, αλλά πόσοι από τους ιστορικούς μας που στα 1977 πλησίαζαν ήδη τα 60 χρόνια της ζωής τους επιχείρησαν, έστω δειλά, κάποια ανανέωση;

Ο Πρεβελάκης δεν είναι ευρύτερα γνωστός και γιατί, όπως ανέφερα επανειλημμένως, ήταν χαμηλών τόνων. Απέφευγε τις διακρίσεις, τους επαίνους. Δεν δέχθηκε, για παράδειγμα, παρά τις συνεχείς παροτρύνσεις που του έγιναν, να διεκδικήσει θέση ακαδημαϊκού. Ας προστεθεί, ως δείγμα ύστατης προσφοράς και το ότι ο ιστορικός Πρεβελάκης, με κλονισμένη την υγεία του, αφιέρωσε καθημερινά και επί τέσσερα ολόκληρα χρόνια τις λίγες ελεύθερες ώρες του (όσες δηλαδή δεν αφιέρωνε στο ΚΕΙΝΕ) για να ταξινομήσει το αρχείο του φημισμένου αδελφού του Παντελή. Είχε καταγράψει τα 9/10 περίπου του αρχείου (δηλαδή αρκετές εκατοντάδες φακέλους και έγγραφα) όταν τον βρήκε ο θάνατος στις 11 Ιουλίου 1991.

Όπως σημείωσα και με μιάν άλλη ευκαιρία, ο Πρεβελάκης δεν έπαιξε, στον ευρύτερο χώρο των κοινωνικών επιστημών, τον σημαίνοντα και διευθυντικό ρόλο που πολλοί θα θέλαμε και για τον οποίο είχε τα κατάλληλα εφόδια. Τα αίτια δεν θα πρέπει να αναζητηθούν μόνο στη δική του υπερβολική σεμνότητα ή την ευθραυστή υγεία του ή τις προσωπικές του αναστολές, αλλά και στην αδυναμία της κοινωνίας μας να αξιοποιεί άτομα που πράγματι αξίζουν και έχουν κάτι ουσιαστικό να δώσουν. Ο Πρεβελάκης ήταν ένας άρχοντας με όλη τη σημασία της λέξης· “λόρδο” τον έλεγαν μερικοί για την υπερβολική για τα ελληνικά δεδομένα συμπεριφορά του. Την ποιότητά του, τις γνώσεις του, την ανιδιοτέλειά του δύσκολα θα λησμονήσουν όσοι γνωρίζουν ότι οι αρετές αυτές σπάνια συναντώνται.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Γ. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗ

1949 - 1950

1. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἱμπραήμ πασᾶ εἰς τὴν Ἀργολίδα, Ἀθήνα 1949-1950, 129 σ.

1950

2. “Τὸ ἡπειροθεσσαλικὸν ζήτημα κατὰ τὰ ἔτη 1862-1863”, Ἀθηνᾶ, τ. ΝΔ΄ (1950), σσ. 94-105.

1951

3. Νεκρολογία: “Benedict Humphrey Sumner”, Νέα Ἑστία, τ. 49, τχ. 574 (1 Ἰουνίου 1951), σσ. 752-753.

1953

4. *British Policy towards the Change of Dynasty in Greece, 1862-1863*, Ἀθήνα 1953, 194 σ.

1954

5. Ἡ μέθοδος διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ Κολλεγίου Ἀθηνῶν, 1954, πολυγραφημένο.

1956

6. Νεκρολογία: “Νικόλαος Βλάχος”, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τ. ΙΑ΄ (1956), σσ. 293-296.

1957

7. “Ἡ πολιορκία τοῦ Βάμου καὶ οἱ διπλωματικὲς τῆς συνέπειες (Μάιος 1896)”, Κρητικὰ Χρονικά, τ. ΙΑ΄ (1957), σσ. 205-243.

1958

8. Βιβλιοκρισία: Eugène Dallegio, *Les Philhellènes et la Guerre de l' Indépendance, 138 lettres inédites de J. Orlando et A. Louriotis*, Ἀθήνα 1949 (Ἑλληνικά, τ. ΙΣΤ΄ (1958), σσ. 283-291).
9. Βιβλιοκρισία: Σ. Θ. Λάσκαρι, *Διπλωματικὴ ἱστορία τῆς συγχρόνου Εὐρώπης (1914-1939)*, Θεσσαλονίκη 1954 (Ἑλληνικά, τ. ΙΣΤ΄ (1958), σσ. 291-294).

10. Βιβλιοκρισία: Λεωνίδα Χ. Ζώη, *Ιστορία της Ζακύνθου*, Ἀθήνα 1957 (Ἑλληνικά, τ. ΙΣΤ' (1958), σσ. 294-300).

1960

11. *Τὰ βρεταννικά κοινοβουλευτικά ἔγγραφα καὶ ἡ νεώτερη ἑλληνικὴ ἱστορία, 1801-1960*, Θεσσαλονίκη 1960, 86 σ. (Παράρτημα ἀρ. 13 τοῦ περιοδικοῦ Ἑλληνικά).

1962-1980

12. “Ἐτήσια ἐκθέσεις περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, μετονομασθέντος τὸ 1966 εἰς Κέντρον Ἑρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, ὑποβληθεῖσαι πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτοῦ Ἐλευθερίου Πρεβελάκη”, *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. 37 (1962) κ.ἐξ.

1962

13. Νεκρολογία: “Σταμάτιος Θ. Λάσκαρις”, *Ἑλληνικά*, τ. ΙΖ' (1962), σσ. 491-493.

1963

14. Βιβλιοκρισία: Barbara Jelavich, *Russia and Greece during the Regency of King Othon*, Θεσσαλονίκη 1962 (*Balkan Studies*, τ. 4 (1963), σσ. 183-184).
15. “Ἡ μικροφωτογράφησις ἔγγράφων τοῦ Foreign Office ἀφορώντων εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν”, *Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. 38 (1963), σσ. 714-730.

1964

16. “Τὸ καθεστὼς τῆς Χαλέπας καὶ τὸ φιρμάνι τοῦ 1889”, *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. ΙΖ' (1964), σσ. 163-182.
17. Βιβλιοκρισία: G. Kitson Klark, *Guide for research students working on historical subjects*, Cambridge 1958 (Ἑλληνικά, τ. 18 (1964), σσ. 218-220).
18. *Ἱστορικὴ βιβλιογραφία περὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, 1821 καὶ ἐξῆς. Κανονισμός*, Ἀθήνα 1964, 230 σ., δακτυλογραφημένο.

1965

19. *Σπουδαί, δρᾶσις καὶ μελέται. Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν*, Ἀθήνα 1965, 39 σ., δακτυλογραφημένο.
20. “Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ οἱ βαλκανικοὶ πόλεμοι”, *Νέα Ἑστία*, τ. 77, τχ. 909 (15 Μαΐου 1965), σσ. 649-658 [Τὸ ἴδιο στὰ ἀγγλικά βλ. 1966].

1966

21. *Ἡ Μεγάλῃ Κρητικῇ Ἐπανάστασις, 1866-1869*, Ἀθήνα 1966, 36 σ. [Πβλ. 1969].
22. "Eleutherios Venizelos and the Balkan Wars", *Balkan Studies*, τ. 7 (1966), σσ. 363-378 [Τὸ ἐλληνικὸ βλ. 1965].
23. Βιβλιοκρισία: Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Α' - Β₁', Θεσσαλονίκη 1961, 1964 (Ἑλληνικά, τ. ΙΘ' (1966), σσ. 142-149).

1967

24. "Ἡ ἐγκύκλια ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια 6/18 Ἀπριλίου 1819", *Πρακτικὰ Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου* (Ἀθήνα 1967), σσ. 298-328.

1967-1970

25. Ἑ. Πρεβελάκης - Β. Πλαγιανάκου-Μπεκιάρη (ἐπιμ. ἐκδ.), *Ἡ Κρητικὴ Ἐπανάστασις, 1866-1869: Ἐκθέσεις τῶν ἐν Κρήτῃ Προξένων τῆς Ἑλλάδος*, ἐκδ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, σειρά: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. 1- 2, Ἀθήνα 1967-1970, ογ' + 421, ια' + 459 σ.

1969

26. "Ἡ προετοιμασία τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης", *Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Δ' (Ἀθήνα 1969), σσ. 421-429.
27. "Ἡ Μεγάλῃ Κρητικῇ Ἐπανάστασις 1866-1869", *Πεπραγμένα τοῦ Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Δ' (Ἀθήνα 1969), σσ. 401-420. [Πβλ. 1966].
28. "Συνέχισις μικροφωτογραφήσεως ἐγγράφων τοῦ Foreign Office ἀφορώ-ντων εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν ἱστορίαν (Ἐκθεσις Β')", *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. 44 (1969), σσ. 249*-257*.
29. "Τὸ Κρητικὸ Ζήτημα 1821-1862. Ὑπόμνημα τοῦ Α. S. Green καὶ ἄλλα ἐγγράφα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Foreign Office", *Κρητικὰ Χρονικά*, τ. 21 (1969), σσ. 54-96.

1970

30. "Τὸ ἀρχεῖον Ἰωάννου Κωλέττη", *Ὁ Ἑρανιστής*, ἔτος Η', τόμος Δ. Σ. Γκί-νη, τχ. 45-46 (1970), σσ. 81-90.

1971

31. "Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 καὶ ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ", *Ἑταιρεία Μακε-*

δονικῶν Σπουδῶν (ἐκδ.), Ἀφιέρωμα εἰς τὰ 150 χρόνια ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 (Θεσσαλονίκη 1971), σσ. 205-218.

1973

32. “Σχέδιον Συνθήκης Ἑλλάδος - Προστατίδων Δυνάμεων (1834)”, Ἀθηνᾶ (“Λειμωνάριον”. Προσφορά εἰς τὸν Καθηγητὴν Ν. Β. Τωμαδάκη), τ. ΟΓ’ - ΟΔ’ (Ἀθήνα 1973), σσ. 435-457.

1974

33. Γεώργιος Ψύλλας, Ἀπομνημονεύματα τοῦ βίου μου. Εἰσαγωγή Νικολάου Κ. Λούρου, ἐπιμ. ἐκδ.: Ἐλευθέριος Γ. Πρεβελάκης, ἐκδ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, σειρά: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. 8, Ἀθήνα 1974, λθ’ +371 σ.
34. Ἐ. Πρεβελάκης - Φ. Γλύτσης (ἐπιμ. ἐκδ.), Ἐπιτομαὶ ἐγγράφων τοῦ Βρετανικοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν / Γενικὴ Ἀλληλογραφία / Ἑλλάς (Foreign Office 32), συνταχθεῖσαι ὑπὸ Ἐλευθερίου Πρεβελάκη καὶ Φιλίππου Γλύτση, τ. Α’: F.O. 32, φάκελοι 1-34, 1827-1832, ἐκδ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, σειρά: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἀρ. 9, Ἀθήνα 1974, λστ’ + 1021+40 σ.

1975

35. Σπουδαί, δρᾶσις καὶ μελέται. Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1975, 54 σ., δακτυλογραφημένο.
36. “Ὁ Διακανονισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως (9/21 Ἰουλίου 1832)”, Μνημοσύνη, τ. 5 (1974-1975), σσ. 201-283.
37. “Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς καὶ οἱ Σουλιῶτες. (Δύο ἐκθέσεις τοῦ William Meyer)”, [Λουῖζα Β. Λαούρδα (ἐπιμ.)], Μελετήματα στὴ μνήμη Βασιλείου Λαούρδα (Θεσσαλονίκη 1975), σσ. 449-470.

1976

38. Δ. Ν. Μονογυιὸς - Β. Ε. Μοσκόβης - Ἐ. Γ. Πρεβελάκης - Γ. Σ. Φυλακτόπουλος, Συντακτικὸ τῆς Δημοτικῆς, ἐκδ.: Κολλέγιο Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1976, 162 σ.

1977

39. Ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα: “Πρέπει νὰ ξαναγράψουμε τὴν Ἱστορία μας;”, ἐφημ. Τὰ Νέα, 6 Ἰουλίου 1977, σ. 7.

1978

40. "The Greek Constitution of 1844 and the Great Powers", *Actes du IIe Congrès Association International des Études du Sud-Est Européen* (Athènes, 7-13 Mai 1970), τ. III (Ἀθήνα 1978), σσ. 419-426.

1981

41. "Τὸ πρόβλημα τῶν γενικεύσεων στὴν Ἱστορία", *Μνήμων*, τ. Η' (1981), σσ. 204-225.
42. "Ἡ ποσοτικὴ Ἱστορία", *Μνημοσύνη*, τ. Η' (1980-1981), σσ. 285-304.

1982

43. Παρέμβαση Ἑ. Πρεβελάκη στὴ συζήτηση μὲ θέμα "Ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ ἱστορικὴ παιδεία: πραγματικότητες καὶ προοπτικὲς" (4 Φεβρ. 1982). Βλ. στὸ Σπ. Ἀσδραχάς, *Ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ ἱστορικὴ παιδεία: πραγματικότητες καὶ προοπτικὲς*, ἐκδ.: Ἑταιρεία Μελέτης Νέου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1982, σσ. 39-41.

1985

44. *Τὸ Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ*, ἐκδ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήνα 1985, 103 σ.

1986

45. "The Research Center for the Study of Modern Greek History of the Academy of Athens", *Modern Greek Studies Yearbook*, τ. 2 (Minnesota 1986), σσ. 221-269 [Μετάφραση τοῦ προηγουμένου].
46. Βιβλιοκρισία: Th. Stavrou - P. Weisensel, *Russian Travelers to the Christian East from the Twelfth to the Twentieth Century*, ἐκδ.: Slavica Publishers Inc., Columbus, Ohio 1986 (*Νέα Ἑστία*, ἔτος Ξ', τ. 120, τχ. 1422 (1 Ὀκτωβρίου 1986), σσ. 1312-1313).

1987

47. Βιβλιοκρισία: Αἰκ. Κουμαριανοῦ - Λ. Δρούλια - E. Layton, *Τὸ ἐλληνικὸ βιβλίο, 1476-1830*, ἐκδ.: Ἑθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1986 (*Νέα Ἑστία*, ἔτος ΞΑ', τ. 121, τχ. 1429 (15 Ἰανουαρίου 1987), σσ. 128-129).

1989

48. Βιβλιοκρισία: Χρήστου Λούκου, *Ἡ ἀντιπολίτευση κατὰ τοῦ Κυβερνήτη*

Ιω. Καποδίστρια, 1828-1831, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1988 (*Μνήμων*, τ. 12 (1989), σσ. 269-271).

1991

49. *Τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη*. Γραφή εἰς ἠλεκτρονικὸν ὑπολογιστὴν [Ἀθήνα 1991], 8 σ. [Βρέθηκε στὰ κατάλοιπα τοῦ Ἐ. Πρεβελάκη. Προοριζόταν, μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσή του, νὰ ἀνακοινωθεῖ στὸ ΣΤ΄ Διεθνὲς Κρητολογικὸ Συνέδριο (Αὐγούστος 1992). Παρέμεινε ὅμως ἡμιτελὲς γιατί ὁ σ. πέθανε αἰφνίδια τὴν 11.7.1991].

1996

50. Ἐ. Πρεβελάκης - Κ. Καλλιατάκη Μερτικοπούλου (ἐπιμ. ἐκδ.), *Ἡ Ἥπειρος, ὁ Ἀλῆ Πασᾶς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση. Προξενικὲς ἐκθέσεις τοῦ William Meyer ἀπὸ τὴν Πρέβεζα*, ἐκδ.: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, Κέντρον Ἑρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, σειρά: Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἀρ. 12, τ. Α΄ : 1819-1821, τ. Β΄ : 1822, Ἀθήνα 1996, π΄ + 633, ιγ΄ + 391 σ.